

Tashtiti na Wanatashtiti: Maana, Umuhimu na Vipengele vyake katika Fasihi

Nancy K. Ayodi, Stephen K. Beja na James O. Ogola

Ikisiri

Tashtiti ni mbimu ambayo imetumiwa na watunzi kutaja yasiyotajika bila kuchukiza, kuchukuliwa vibaya au kumuudhi msomaji. Tashtiti huwasilisha maudhui nyeti kwa njia ya ucheshi. Tashtiti haiibui tu ucheshi bali ni ucheshi wenye lengo la kurekebisha. Makala haya yanakusudia kueleza anatomia ya tashtiti na umuhimu wake katika fasihi, chimbuko la istilahi tashtiti, maandishi kuhusu maandishi wa tashtiti, sifa bainifu za tashtiti, aina za tashtiti na azma ya mwenye kutumia tashtiti. Nadharia Mfumo Tashtiti ya Highet ndiyo msingi wa makala haya. Highet anafafanua tashtiti na vipengele vyake kumi na moja ambavyo ni kinaya, kweli kinza, mpomoko, tabaini, mwigo wa kubeza, usemi wa kimtaa, pujufu, vurugu, uangavu, chuku na mada za siku. Umuhimu wa makala haya unaonekana kwa kuonyesha namna ambavyo maandishi wa fasihi hufanyia mzaha mambo mazito wakiwa na lengo la kufichua uovu na ujinga katika jamii na hivyo kuonesha umuhimu wa mbimu hii katika kufikisha ujumbe.

1.0 Utangulizi

Sehemu hii imejikita katika maandishi mwafaka kuhusu tashtiti. Maandishi haya yamemulika mambo muhimu kuhusu tashtiti. Kwanza, yanatoa asili au chimbuko la istilahi "tashtiti". Pili, yanaelezea kuhusu maandishi wa tashtiti. Tatu, yanatoa sifa bainifu za tashtiti. Nne, yanatuonesha aina za tashtiti na mwisho azma ya mwenye kutumia tashtiti.

1.1 Asili ya Neno Tashtiti

Highet (1962: 231) anaelezea kuwa tashtiti ni istilahi ya Kiswahili inayotokana na neno la Kiingereza "satire" ambapo pia istilahi hii awali ilitokana na neno la Kilatini 'satura' ambalo maana yake ya kimsingi ni "tele, iliyojaa". Baadaye, satura imekuja kujulikana kwa maana ya mchanganyiko uliojaa vitu mbalimbali. Highet anaendelea kusema kuwa inaelekea neno 'satura' lilikuwa msamiati wa aina fulani ya chakula. Kuna salad iliyoitwa 'lanx satura', yaani mchanganyiko wa matunda yaliyotolewa kama sadaka kwa miungu. Umuhimu wa asili ya neno 'satura' ni dhana ya mchanganyiko uliojaa vitu mbalimbali. Highet (1962: 231) anaeleza kwamba mwananchi wa kawaida hupenda mchuzi au mchanganyiko wa matunda au mchuzi wa samaki au sahani iliyowekwa mchanganyiko wa salad pamoja na vipande vya jibini yaani 'satura'. Kulingana na maelezo haya ya kiasili, tashtiti ilikuwa ni mchanganyiko wa vitu; sharti iwe na vitu vingi vilivyojaza bakuli.

Upambanuzi huu wa awali na asilia kuhusu dhana ya tashtiti ni muhimu katika makala haya. Vipengele vya tashtiti vimechunguzwa kwa namna ambayo

vinawezesha uwasilishaji wa maudhui katika fasihi kwa njia ambayo (kama anavyoeleza Highet katika dhana ya 'Satura') yaweza kukwaruza (kutia uchungu) lakini kwa njia ya ucheshi. Reagan (1984) pia ameandika kuhusu historia ya tashtiti, aina za tashtiti na tashtiti katika utamaduni na vyombo vya habari. Pia, ameandika kuhusu baadhi ya tashtiti na wanatashtiti maalumu. Tumefafanua hapa chini maandishi yake kuhusu historia ya tashtiti na aina za tashtiti. Aidha, tumeonyesha namna ambavyo makala yetu yalivyonufaika kwa maelezo ya Reagan.

Kuhusu historia ya tashtiti, Reagan (1984) anaeleza kuwa, tashtiti imekuwapo katika miundo hasa ya tamthilia na ushairi katika fasihi ya Kimagharibi tangu karne ya tano. Aristophanes, mwandishi wa Kigiriki, ametajwa kuwa miongoni mwa wanatashtiti bora wa zamani. Wengine ni Horace na Juvenal, ambao ni wanatashtiti wa Kilatini. Reagan ameonyesha kuwa tashtiti imekuwapo tangu zamani hasa katika miundo ya tamthilia na ushairi. Tofauti ni kuwa, makala yetu hayajadili kuhusu miundo ya ushairi. Faida nyingine ya maelezo ya Reagan ni kuonesha baadhi ya wanatashtiti bora wa jadi kama vile Aristophanes. Makala haya vilevile yamechunguza jinsi tashtiti inavyotumiwa na watunzi wa fasihi, makala pia yamemulika baadhi ya wanatashtiti bora katika siku za sasa.

1.2 Sifa za Jumla kuhusu baadhi ya Waandishi wa Tashtiti

Highet (1962: 240) anadai kuwa idadi kubwa ya waandishi wa tashtiti imelazimishwa kuwa hivyo kutokana na hali ya kujihisi duni kwa sababu ya vitendo visivyo haki katika jamii au kwa kutoshirikishwa katika kundi la watu wenye hadhi au madaraka. Kuhusu wazo hili, Highet ametoa mifano kadhaa ya wanatashtiti pamoja na sifa zao, kama ifuatavyo:

Mwanatashtiti wa Kigiriki Mennippus, alikuwa mtumwa. Baba yake Horace alikuwa mtumwa ingawa alizaliwa huru. Pope alikuwa Mkatoliki nchini Uingereza ambayo ilikuwa Protestanti iliyotia hatiani wafuasi wa Kanisa la Kikatoliki. Luciana alikuwa Mgiriki aliyezungumza Kisiria. Swift na Joyce walikuwa Waairishi waliozungumza Kiairishi. Byron, Orwell na Waugh walizungumza Kiskoti. Pope alikuwa mdogo sana kwa kimo pamoja na kuwa na ulemavu mkubwa. Boileau alijaa wasiwasi na alikuwa mgonjwamgonjwa. Cervantes alikuwa na mkono uliolemazwa. Byron alikuwa mlemavu wa wayo. Juvenal, Cervantes, Gogol na Parini wote walikuwa wanaume wenye kipaji waliolazimika kufanya kazi ambazo waliziona duni au zisizo na maana. Highet (1962: 24) anaendelea kudai kuwa waandishi wengi wa tashtiti huelekea kuwa katika mojawapo ya matabaka makuu yafuatayo: mosi, ni watu waliovunjwa moyo mapema katika maisha yao na huuona ulimwengu kama mfumo usio haki na usiobadilika. Pili, ni watu wenye furaha inayobubujika kwa nguvu na uhai na

ambao huwaona binadamu wengine kama vibaraka maskini wa kufanyiwa dhahaka au mzaha.

1.3 Sifa bainifu za Tashtiti

Mfano ufuatao wa msongamano wa watu na magari unatoa baadhi ya sifa bainifu za tashtiti ambazo ni mada za wakati uliopo, huwa halisi ingawa mara nyingi ujumbe hupigiwa chuku au huongezwa chumvi, hushtua, si rasmi na huchekeka.

Msongamano wa watu na magari umezidi na hivi karibuni mrundiko huu umesababisha kulika kwa neva pamoja na kuumiza siha yetu na tusipoudhibiti, siku moja msongamano huu utaondoa uhai wetu (Highet, 1962: 3, tafsiri hii na nyingine zitakazofuata ni zetu).

Tashtiti iliyotolewa hapa ya msongamano wa watu na magari jijini ina sifa ya uzungumzi nafsia wa mhusika bila kukatizwa, na mara nyingi huwa ni mwandishi mwenyewe au kipaza sauti chake. Katika makala yetu tumekusudia kubainisha sifa bainifu za tashtiti kama anavyoonesha Highet. Miongoni mwa sifa hizo ni uzungumzi nafsia, iliyotajwa hapa na sifa nyingine zilizotajwa awali kwa mfano mada ziwe za wakati uliopo, zinazoshtua, zilizotiwa chumvi, zisizo rasmi na za kuchekeka. Sifa hizi zinatupa anatomia ya tashtiti ambayo ni silaha ya fasihi yenye kurekebisha maovu na utovu wa maadili katika jamii kwa kucheka.

Sifa nyingine kuu bainifu ya tashtiti mbali na uzungumzi nafsia kwa mujibu wa Highet ni mwigo wa kubeza. Hapa mwanatashtiti huchukua kazi iliyopo tayari ya fasihi ambayo ilibuniwa kwa madhumuni na shabaha nzito, huifanya kazi au muundo huo kuonekana wa kudharauliwa kwa kuongeza mawazo yasiyopatana. Vilevile, kwa kutia chumvi maelezo yake ya kilimbwende, hufanya dhana kuonekana ya kijinga kwa kuiweka katika muundo usiofaa au yote mawili, kudharauliwa na kuonekana ya kijinga. Mfano wa sifa hii ya tashtiti ni kazi ya Alexander Pope, katika tashtiti yake maarufu *The Dunciad*. Hapa Pope anatabiri kuwapo kwa zama mpya za giza ambazo hazitasababishwa na vita bali na uchoyo na ujinga wa binadamu. Zama za giza za awali zilileta ujinga na ukatili kutokana na binadamu kukosa elimu na maarifa. Zama mpya za giza zitasababishwa na kuongezeka kwa elimu na maarifa miongoni mwa binadamu.

Katika utafiti wetu, sifa hii ya tashtiti imetusaidia katika kuweka wazi iwapo mwandishi ametumia Mwigo wa Kubeza au la katika kuwasilisha maudhui kwa wasomaji. Uanisho huu umekuwa mwafaka katika uchanganuzi wa utafiti huu pia. Tofauti ni kwamba, utafiti wetu haulengi tu kuainisha tashtiti bali kuonesha jinsi tashtiti inavyotumiwa na watunzi kuwasilisha maudhui katika tungo za kifasihi. Sifa nyingine bainifu ya tashtiti kwa mujibu wa Highet ni kutumia masimulizi au maigizo ya uongo jukwaani kama vile tamthilia za *Troilus and Cressida*. Highet anaendelea kwa kudadisi:

Iwapo sifa hizi tatu za tashtiti ni tofauti, je zinahusiana vipi? Ni sifa gani zinatupa kibali cha kuangalia shairi, tamthilia au hadithi na kuiita tashtiti? Jawabu si rahisi lakini kuna

vigezo vya kutegemewa. Iwapo baadhi ya vigezo hivyo au vyote vipo katika kitabu, kuna uwezekano kuwa ni tashtiti (Highet, 1962: 14).

Kigezo cha kwanza ni ufafanuzi wa jenasi na mwanatashtiti mwenyewe. Wakati Juvena anapoitazama nchi fisadi ya Roma na kumaka:

Ni vigumu nisiandike tashtiti, tunajua muundo atakaotumia, ingawa mwandishi anaweza kubadilisha au kuzidisha yaliyomo... Mamia ya washairi wanaandika tendi. tamthilia na nyimbo za huzuni, tashtiti ndio uwanja wangu (Highet kama hapo juu).

Pili, ni kigezo cha ukoo au nasaba. Wakati Erasmus anaposema kuwa yeye kuusifu ujinga ni jambo halali kwa kuwa linathibitishwa kuwa haki kupitia kazi, *The Battle of Frogs and Mike*, ambayo ni kazi ya Seneca ya kumtukuzwa mwenzake Claudius, Erasmus anabainisha kuwa kazi yake imetokana na wanatashtiti rasmi wa jadi au wa kiukoo. Tatu, ni kigezo cha chaguo la maudhui pamoja na mbinu zilizotumiwa na wanatashtiti wa awali. Kwa mfano, Highet anaeleza, tashtiti ya mwanzo ya Boileau iliyochapishwa akiwa na umri wa miaka ishirini na minne ni uzungumzi nafsia wa mshairi ombaomba ambaye anaugura milele mji wa Paris kwa sababu hawezi kuishi na kusitawi kule bila kuwa fisadi. Maudhui haya ya mshairi ombaomba yametolewa kutoka tashtiti ya Juvena. Japo Boileau hataji jina la Juvena, tayari anajitangaza kuwa mwanatashtiti wa Kijuvena. Ufafanuzi huu ni muhimu katika utafiti wetu, kwani vigezo hivi vitatu vya kuamulia iwapo kazi ni tashtiti au la ni kiambajengo kikuu katika uchanganuzi wa kazi mbalimbali za fasihi.

1.4 Aina za Tashtiti

Highet (1962: 59) anaeleza kuwa aina mbili za tashtiti zimepewa majina kutokana na Warumi wawili wakuu weledi wa tashtiti ambao ni Horace na Juvenal. Tashtiti ya Kihoretia ina adabu sana; ni ya kiungwana. Mwandishi wa tashtiti ya Kihoretia ni mwananchi ambaye anayatazama makosa ya wananchi wenzake kwa tabasamu wala si kwa uchungu au msononeko. Tashtiti ya Kijuvena ni ya kuchukiza na isiyopendeza. Mwandishi wa tashtiti hii ni mwadilifu mwenye hasira kali ambaye anashutumu hadharani maovu na ufisadi wa wananchi wenzake. Highet anaeleza kuwa, Alexander Pope ni mwandishi wa Kihoretia na Jonathan Swift ni wa Kijuvena.

Highet (1962: 234) anaendelea kuona kuwa mwandishi wa tashtiti ya Kihoretia anapenda watu wengi, lakini anafikiria kuwa wao ni vipofu na wajinga kiasi. Mwandishi huyu husema ukweli akiwa anatabasamu ili asije akawafukuza watu hawa bali aweze kuwatibu na kuwatoa kwenye ujinga ambalo ndilo kosa lao baya sana yote. Mtazamo mwingine wa mwandishi wa tashtiti ya Kihoretia kwa mujibu wa Highet ni kuwa ni mwenye msimamao wa kutegemea mazuri. Huyu anaamini kuwa ujinga na maovu si mambo ambayo waja huzaliwa nayo. Mambo haya

yanaweza kuondolewa. Ni magonjwa ambayo yanaweza kutibiwa. Ni makosa ambayo yanaweza kurekebishwa. Wanatashtiti kama vile Horace wanaamini hivi. Hawa ni wenye huruma zaidi na pia waungwana. Wanashawishi zaidi kuliko kushutumumu hadharani. Mara nyingi wanacheka kicheko chenye tija kuliko kicheko cha dharau au kuliko wanavyotoa unyende na kukunja ngumi au kunyoshea kidole. Ikiwa waandishi hawa wa Kihoretia watazidisha, watasema, ulimwengu umesimama kichwa chini. Msorajua, yaani mwandishi wa kuona kuwa mambo yote ni mabaya husema ulimwengu ni jahanamu.

Mwandishi wa tashtiti ya Kijuvana kwa mujibu wa Highet (1962: 235) anawachukia au anawadharau watu wengi. Kusudi la huyu mwandishi si kutoa suluhisho au tiba, bali ni kujeruhi, kutia adabu, na kuangamiza. Hiyo ni tashtiti ya Kijuvana. Mwandishi wa tashtiti ya Kijuvana anafanana na mwandishi wa michezo ya tanzia. Swali hapa ni kuwa, kwa nini mshairi wa tanzia kila wakati atuonyeshe tisho la mateso yaliyokithiri? Kwa mfano, kutuonyesha mtoto wa kiume anayemua mama yake. Mume anayempenda mkewe kumnyonga mke huyu mwaminifu; mponyaji wa watu anapofushwa.

Reagan (1984) vilevile anaeleza kwamba kuna aina mbili za tashtiti: tashtiti ya Kihoretia ambayo ni nyenyekevu na yenye adabu na ile ya Kijuvana ambayo huchoma na ni kali. Ufafanuzi huu wa Reagan wa aina za tashtiti unaafiki wa Highet (1962: 59) hapo juu. Maelezo ya Reagan na Highet kuhusu aina za tashtiti ni muhimu katika wasilisho letu. Ufahamu wa aina za tashtiti umetuzamisha zaidi katika uchambuzi wetu. Kwa mujibu wa Highet (1962: 18), katika takriban tashtiti zote nzuri, mbinu au mielekeo ya aina mbili ya kipekee ni muhimu. Mbinu au mwelekeo wa kwanza ni kueleza hali ya uchungu au ya kipuuzi au kueleza mtu au watu wajinga au waovu kwa uwazi zaidi inavyowezekana. Mwandishi wa tashtiti anaamini kuwa idadi kubwa ya watu ni nusuvipofu, wasio wepesi kuhisi na labda kidehuri wao ni nusukaputi. Kwa hivyo, yeye hutaka kuwafanya kuona hasa ule ukweli ambao wao mara kwa mara huupuuza. Mfano wa tashtiti hii ni maelezo ya John Roskin yaliyoshambulia muundo wa mapambo ya jengo jipya kwa jina Handaki la Thames katika kitovu cha mji wa London. Katika kilele cha mashambulizi haya, alitoa maelezo yafuatayo kuhusu vipandio vilivyojengwa kutoka daraja la Waterloo hadi kwenye Handaki hili la Thames, kama inavyoelezwa hapa:

Vipandio... huteremka chini kwa chini mwa handaki lenye mwanga utokanao na gesi wakati wa usiku na kutandwa na giza mchana. Vipandio hivi vimefunikwa kwa vumbi chafu inayotikiswa kutoka kwa miguu mingi michafu sana. Isitoshe mandhari haya yamechanganyika na vipande vya sigara na majivu yake, mate yaliyotemwa na kuacha madoa telezi na pia viraka. Uchafu huu wote hupeperushwa na upepo mchafu kwa njia ya kuhuzunisha huku na kule au hurushwa katika nyuso za wale wanaopanda na kuteremka (Highet, 1962: 18).

Kati ya wale wanaopanda na kushuka ni mamilioni bila shaka watu walioona mazingira haya chukizi lakini bila jicho la ndani wala akili. Kwa sababu hii, Roskin alieleza hali hii kwa uwazi mno ili watu hawa pamoja na wengine, labda kwa mara ya kwanza wapate kuona na kuelewa walichooona. Hii ndiyo njia ya wazi inayotumiwa na waandishi wa tashtiti kueleza kile ambacho wasomi wao hawajaona au hawajaelewa vilivyo. Kwa mujibu wa mwelekeo huu wa kwanza wa tashtiti, makala haya yanaweka wazi sifa na elementi za tashtiti, kwa lengo la kuweka wazi baadhi ya mambo (maudhui) yanayowasilishwa kwa njia ya tashtiti.

Mbinu au mwelekeo wa pili kwa mujibu wa Highet (1962: 20) ni kuwa wanatashtiti hutumia lugha wazi mno kuelezea ukweli unaochukiza au watu wanaochukiza. Hufanya hivyo ili kushambulia vikali wasomaji wake na kuwalazimisha kutazama mandhari waliyokosa kuyaona au kuyaepuka kimakusudi. Kwanza huwafanya kutambua ukweli, kisha huwafanya kuwa na hisia za kupinga. Wanatashtiti wengi huzidisha hisia kwa uteuzi mwafaka wa lugha. Hawatumii tu kwa uangalifu maneno yanayoeleza vizuri hali, lakini pia hutumia maneno ambayo ni ya kufaa, kushtusha na kumtia hofu msomaji wa kawaida. Huwa kuna kauli za kinyama zilizo wazi, maelezo ambayo ni mwiko, jazanda za kuchukiza, misimu au lugha ya mitaani ambayo ni sugu na isiyosafishwa. Hivi ni baadhi ya vipengele vya msamiati ambavyo karibu kila mwandishi wa tashtiti hutumia.

Mfano wa hali hii ni maelezo ya Juvenal kuhusu kifo kilichotokea aduhuri katika barabara moja katika mji wa mwenyeji mmoja. Kifo hiki, kilichosababishwa na ajali ya barabarani ni hali ya kuhuzunisha. Hata hivyo, kuna jambo linalotekenywa kuhusu hali hii ya mja aliyeupa ulimwengu mkono wa buriani na kutojali kwa jamaa ya huyu mtu nyumbani kwake. Anaeleza:

Wakati ule, jamaa yake kwa utulivu, wanaosha sahani, wanawasha moto, wanagonganisha burashi kwa ajili ya matayarisho ya kumuosha mfu huyu siku hiyo jioni pamoja na kuweka tayari sabuni yake na taulo zake. Watumishi wake wana shughuli nyingi kila mahali huku yeye (mfu) amekaa ukingoni mwa mto anayetemeshwa na ukatili wa mvushaji; hana tumaini la kuvuka mto huu wenye mbubujiko wa nguvu wa maji na matope. Maskini mgeni hana senti mdomoni mwake kwa ajili ya nauli ya kuvushwa (Highet, 1962: 24).

Mielekeo hii miwili ya tashtiti imetuongoza katika kigezo cha mwisho cha tashtiti kuwa tashtiti ni mchanganyiko wa burudani na bezo (Highet, 1962: 21). Katika tashtiti nyinginezo burudani hutawala kuliko bezo. Katika tashtiti nyingine burudani huelekea kupotea, hubadilika na kuwa dharau inayochukiza au tabasamu inayoogofya au utambuzi wa kulazimisha kuwa maisha kamwe hayana mema.

Hata hivyo, kwa kawaida tashtiti husheheni chembechembe za ucheshi hata kama yanayoelezwa ni mambo machungu kupindukia. Ucheshi wa tashtiti si kama ule wa futuhi. Katika ucheshi wa tashtiti anayecheka hucheke kwa ajili ya kuficha machungu, aibu au kinyaa. Highet (1962: 236) ameandika kuwa, kwa vile kuna aina mbili tofauti za waandishi wa tashtiti, vivyo hivyo kuna aina mbili za maoni kuhusu azma ya mwenye kutumia tashtiti.

2.0 Azma ya Mwenye Kutumia Tashtiti

Highet (1962: 236) anaeleza kuwa mwandishi wa tashtiti mwenye msimamo wa kutegemea mazuri huandika ili kuponya. Msorajua huandika ili kutia adabu. Mmoja ni daktari, mwingine ni muuaji wa kutumia sheria. Mmoja anauona ulimwengu ambamo hali asili ya binadamu ni kuwa katika afya njema ingawa wengi wa watu huharibu umetaboli (hali ya ujenzi na uvunjaji wa kemikali mwilini) miilini kwa ujinga. Mwingine anauona ulimwengu kama mahali palipojaa wahalifu sugu, walevi wa dawa wasioweza kutibika, vichaa wanaopayapaya, punguani wasioweza kusomeshwa na kushika elimu, nyani shenzi wasiostaarabika, Dunia iliyojaa mbuzi, nyani, mbwa mwitu, swila, wanyonyaji na chawa wenye sura ya binadamu. Dunia ya aina hii haina tiba. Baadhi ya watu wamekuwa majinuni kwa kutazama tu ulimwengu huu. Msorajua, ili asirukwe na akili, hupiga unyende kishenzi na pia kwa kuchukizwa hutoa sauti kama nyoka. Hata hivyo, waandishi wa tashtiti hukataa kuwekwa katika makundi haya mawili, kundi jeupe na jeusi. Beramu ya tashtiti haina rangi tofauti kwa kila sehemu, yaani nyeupe upande mmoja na nyeusi upande mwingine. Bendera ya tashtiti imetiwa rangi nyingi, yaani '*satura*'; mchanganyiko wa vitu au aina aina. Mwandishi mmoja ataandika tashtiti moja akiwa kama mwandishi anayetegemea mazuri (wa Kihoretia) na kufuatisha tashtiti kali kwa zote akiwa kama msorajua (wa Kijuvena). Katika kitabu kimoja au hata ukurasa mmoja, tunaweza kuona hisia chungu nzima za aina tofauti za tashtiti.

Mawazo mengine yanayotokana na upambanuzi huu kuhusu wanatashtiti ikilinganishwa na wasanii wengine (Highet, 1962: 24) ni kuwa, wasanii wengi hupenda kusawiri wanaume wenye maumbile mazuri, wanawake warembo, mandhari nzuri za kifahari, maumbo chanya na asili yenye nguvu na siha nzuri. Ni wasanii wachache ambao wanaweza katika turubai ya kuchorea kutoa sura ya yaliyomo katika jaa la uchafu, rangi ya kidonda kilicho wazi au mkondo wa kudumu wa maji machafu. Mwandishi wa tashtiti kwa upande mwingine sharti aonyeshe haya. Anafurahia kufanya hivyo. Kwa mwandishi huyu, samaki aliyeoza na kunuka katika ghala la vyakula lenye giza ni hali inayovutia sana kuliko ua la waridi lililochanuka. Msongomano wa panya wengi wanaopigania maiti ni hali inayopendeza kuliko kundi kubwa la vipepeo wanaocheza katika konde la majani. Majitapo ya kipuuzi ya mlimbwende pamoja na usemi wa mwanasiasa wenye sumu ya nyoka humfurahisha kuliko mtu mwenye busara anayefunza au msichana mrembo anayeimba. Hii ni mifano ya malighafi ya mwandishi wa tashtiti. Kwa

kuhitimisha kuhusu tashtiti, Highet (1962: 244) anaeleza kuwa tashtiti haivumilii kwa muda mrefu na haina huruma. Tashtiti haihusudu na haitamani. Tashtiti haijisifu na haina kiburi.

Maelezo haya kuhusu jinsi wanatashtiti wanavyoweza kuonesha mambo yanayozua kinyaa kwa mbinu ya tashtiti tofauti na wasanii wengine ni muhimu katika makala yetu. Makala ambayo yalidhamiria kuonyesha jinsi watunzi wa fasihi wanavyoweza kutumia tashtiti na vipengele vyake vidogovidogo kuwasilisha maudhui. Bronowski na Mazlish (1993) wameandika kuwa tashtiti ni mbinu inayotoa changamoto juu ya fikra zilizokubalika kwa kuzifanya fikra hizi kuonekana za kudharauliwa. Makala haya sawa na ufafanuzi wa Bronowski na Mazlish (1993) yamejikita katika kuonesha fikra mbalimbali zilizokubalika kwa kuzifanya kuonekana kudharauliwa. Fikra hizi kwa mtazamo wetu ni maudhui mbalimbali, kwa mfano ufsadi, uzembe na uovu kwa jumla ambao unawasilishwa kwa njia ya mzaha wa tashtiti.

Kinsley (1970) anaeleza kuwa tashtiti huchanganya uhakiki na ucheshi kwa ajili ya kuweka wazi kosa au shida. Mara nyingi hutumika kwa dhihaka. Maelezo haya ya Kinsley ni muhimu katika wasilisho hili linalochunguza maana na umuhimu wa tashtiti katika kuwasilisha maudhui mazito kisahili. Makala haya yameweka wazi maana na nafasi ya tashtiti katika fasihi. Ronald (1971: 115) anasema kwamba tashtiti ni kama ajenti wa hasira wala si njia ya moja kwa moja ya kuonyesha hasira. Tashtiti inaweza kuwa imetokana na ghadhabu na hivyo inaweza kuibua hasira hiyo kali miongoni mwa wasomaji. Hata hivyo, kwa kuwapo matumizi asilimia tisini na tisa ya balagha katika tashtiti, hutokea tofauti ya kushambulia kwa tashtiti na mashambulizi kutokana na mgongano wa wazi baina ya mke na mume. Ronald anaendelea kwa kusema kuwa katika tashtiti kuna ucheshi lakini ucheshi wa tashtiti umelenga hatima fulani kinyume na ucheshi katika futuhi ambao hauna lengo. Hadhira iliyolengwa futuhi haijakabidhiwa jukumu lolote ila kupata burudani lakini ile ya tashtiti ina wajibu wa kufumbua ujumbe uliofumbwa katika ucheshi huo. Anaendelea, mwanatashtiti hupanga kisiri kuweka wazi hitilafu. Akishaweka wazi kwa maneno machache zaidi, huwa tija kwake. Mwanatashtiti huhakikisha amepuka hotuba ndefu ili kuteka nadhari ya wasomaji. Mbali na kutumia shutuma na matusi, tashtiti huitoka hadhira kwa kujitokeza kama wakala au ajenti baridi huku akiacha lawama ikijieleza kwa njia ya kufananisha. Hapa ndipo msomaji anajirudia na kufanya mahitimisho ya kibinafsi.

Maelezo ya Ronald yamedhihirisha sifa bainifu za tashtiti ambazo kwazo nadhari ya hadhira hutekwa. Sifa hizi za tashtiti ni shutuma, matusi, ucheshi, na maneno machache (hotuba fupifupi). Makala haya sawa na maoni ya Ronald, yamechunguza sifa za tashtiti kama vile shutuma, matusi au pujufu kulingana na Nadharia Mfumo Tashtiti ya Highet (1962). Tofauti na Ronald (1971: 115),

makala haya hayajatazama hotuba fupifupi au mazungumzo mafupi pekee bali yamepiga hatua na kutalii tashtiti na vipengele vyake kumi na moja vya kuwasilisha maudhui. Vipengele hivi kumi na moja kwa mujibu wa Nadharia Mfumo Tashtiti ya Highet vimetajwa katika ikisiri Sutherland (1958: 40) anaandika kuwa, ipo shabaha moja ambayo haibadiliki katika tashtiti, eti mwanatashtiti ni mja ambaye kwa njia isiyo ya kawaida huwa macho kupindukia kuhusu hali ambayo ingekuwa na ile iliyopo. Mwanatashtiti ni sawa na baadhi ya watu ambao waonapo picha imetundikwa ikiwa imeguzwa juu-chini ukutani, wao hulazimika kwenda moja kwa moja kuiweka sawa. Vilevile, mwanatashtiti hujihisi analazimika kushughulikia kile ambacho si sawa. Hutaka kuleta usawa, kurekebisha kosa na mara nyingi kumkosoa au kumwadhibu mkosaji. Sutherland anachukulia tashtiti kuwa idara ya balagha. Kuwa mwandishi wa tashtiti hujaribu kushawishi waja kufurahia au kukashifu, kuchunguza mazoea yao, kutazama ukweli unaochukiza, kuchunguza mambo kiundani wala si juu juu, kubadilisha mitazamo yao katika siasa au dini, kurudia ya kale au ya kweli na kuacha ya jadi na yasiyo ya maana.

3.0 Hitimisho

Makala haya yamejadili kuhusu anatomia ya tashtiti; maana na umuhimu wake katika fasihi na kuwa na mahitimisho yafuatayo:

Mosi, kwa kutumia barakoa inayoficha uso unaokosoa, mwanatashtiti anaweza, kwa ufanisi mkubwa, kutaja yasiyotajika. Kwa mfano, uovu na upumbavu wa waja katika jamii bila kuchukiza waliolengwa na tashtiti hiyo. Upumbavu na uovu huu ni kama vile wizi wa mali ya umma unaoanywa na viongozi wenye nyadhifa za juu serikalini, ukiukaji sheria, ubakaji na utapeli. Kwa mtazamo huu, tashtiti ni mbinu mwafaka ya kuweka wazi bila ya mtunzi kuchukuliwa vibaya, na hatimaye kurekebisha uovu na ujinga katika jamii. Ni mbinu mwafaka yenye vipengele ambavyo kwavyo, masuala mazito ya aina mbalimbali yanaelezwa kwa njia ya kiucheshi, mguso hafifu wenye lengo la kurekebisha pasi na kumuudhi mhusika au msomaji.

Pili, tashtiti ni mbinu muhimu kwa wasomaji kwa kuwa huwajulisha ukweli mchungu wa matendo halisi na maovu kwa njia ya burudani. Huweza kurahisisha ufahamu wa maudhui kwa kuyaeleza kimzaha na kwa njia ya kuburudisha. Hivyo, tashtiti ni mbinu nzuri ya kuwasilishia maudhui ya kila aina hususan katika fasihi. Yale hatari na ya kipuuzi, maudhui ya kushikilia maadili, maudhui matakatifu hadi yenye kukufuru, maudhui dhaifu hadi yale ya kuchukiza (Highet, 1962: 17). Hata hivyo, kuna madai kwamba kuna mada chache sana ambazo wanatashtiti hawawezi kukabiliana nazo.

Tatu, kwa kuwa tashtiti hutumia lugha thabiti na iliyo wazi, kinyume na miundo mingine ya fasihi ambayo huelekea kuwa rasmi na ya zamani, tashtiti huwa huru, rahisi na moja kwa moja.

Nne, tashtiti imetumiwa kuwasilisha ujumbe unaochukuana vizuri na hali za kijamii, kisiasa na kiuchumi barani Afrika na kwingineko ulimwenguni. Hivyo basi, tashtiti ni mfano wa kioo cha kumtazamisha msomaji na msikilizaji mazingira yake ili apate kuyaona yalivyo na pale panahitaji kurekebishwa parekebishwe.

Tano, kwa kuwa tashtiti ni mbinu sahili ya kuwasilisha masuala mazito ya kisanii kiucheshi, inaibuka kuwa mbinu mwafaka ya kujengea taharuki katika utunzi pamoja na kuteka na kumdhibiti msomaji hadi mwisho wa utunzi. Hadhira au msomaji hutekwa kupitia mbinu hizi za tashtiti, ucheshi, shutuma, matusi na matumizi ya maneno machache. Matokeo huwa tashtiti kujitokeza kama wakala baridi huku akiacha lawama ikijieleza kwa njia ya analogia – hapa ndipo msomaji anajirudia na kufanya mahitimisho ya kibinafsi.

Sita, wanatashtiti huzidisha hisia kwa msomaji na mtazamaji kwa uteuzi mwafaka wa lugha. Hii ni kwa sababu wanatashtiti hutumia kwa uangalifu maneno yanayoeleza vizuri hali pamoja matumizi ya msamiati unaofaa, mfano, wa kushtusha, kutia hofu, kauli za kinyama zilizo wazi, maelezo ambayo ni mwiko, jazanda za kuchukiza na misimu au lugha ya mitaani ambayo ni sugu na isiyosafishwa. Kwa njia hii yanayoelezwa huwa na mnato, mvuto na athari kubwa kwa msomaji au hadhira.

Marejeo

- Abraham, A. M. (1993). *Modern Sociological Theory. An introduction*. New Delhi: Oxford University Press.
- Achebe, C. (2000). *Encounters from Africa – An Anthology of Short Stories*. Nairobi: Macmillan Publishers Ltd.
- Ayodi, N. K. (1997). *Mbinu za Kistanislaviski katika Tamthilia ya Tahamaki; 'Likizo'*, Tasinifu ya M. Phil, Chuo Kikuu Cha Moi. Eldoret, Kenya.
- Baldick C. (2001). *Oxford Dictionary of Literary Terms*. New York: Oxford University Press.
- Boulton, M. (1960). *The Anatomy of Drama*. New Delhi: Kalyani Publishers.
- Brecht, B. (1980). *Mother Courage and Her Children*. (Translated by John Willet and Edited by John Willet and Ralph Manheim). London: Eyre Methuen Ltd.
- Bronowski, J. na Mazlish, B. (1993). *The Western Intellectual Tradition from Leonardo to Hegel*. London: Barnes and Noble.
- Carrol, W. F. (1975). *Worlds of their Own: A Collection of Humorous Writings*. London: Heinemann Educational Books Ltd.
- Gogol, N. (1979). *Mkaguzi Mkuu wa Serikali* (Kimetafsiriwa na C. Mwakasaka). Nairobi: East African Education Publishers.

- Hashimoto, M. O. (1989). *Wole Soyinka's Satire in The Interpreters*, Tasinifu ya M.A., Chuo Kikuu cha Nairobi, Kenya.
- Highet, G. (1962) *The Anatomy of Satire*. Princeton: Princeton University Press.
- Imbuga, F. (1994). *Usaliti Mjini*. (Kimetasfiriwa na K. Adaka, na J. Wasyatsa) Nairobi: East African Education Publishers Ltd.
- Kabiru, F.M. (2004). *A guide to Encounters from Africa*. Nairobi: SAT Publications.
- Kinsley, W. (1970). *The Malicious World and the Meaning of Satire*. Genre
- Leech, G. N. & Short, M. H. (1981). *Style in Fiction: A linguistic Introduction to English Fictional Prose*. London: Longman Group limited
- Magu, A. M. (2006). *The Use of Satirical Techniques in Ferdinand Oyono's Novels: House Boy and the Old Man and the Medal*. Tasinifu ya M.A., University of Nairobi, Kenya.
- Mbatiah, M. (2000). *Kamusi ya Fasihi*. Nairobi: Standard Textbooks Graphics and Publishing.
- McHale, B. (1992). *Constructing Post-Modernism*. London: Routledge.
- Mohamed, S. A (1998). *Amezidi*. Nairobi: East African Educational Publishers.
- Moliere, J. B. P. (1973). *Mnafiki*. (Kimetafsiriwa na L. Taguaba). Dar es Saalam: Tanzania Publishing House Limited.
- _____(1966) *Mchuuzi Muungwana*. (Kimetafsiriwa na A. Morrison) Dar es salaam: East African Literature Bureau.
- Murungi, J. M., Matundura, E. na Rori, Z. N., (2011). *Wahariri wakuu Kamusi ya Karne ya 21*. Nairobi: Longhorn Publishers.
- Msokile, M. (1993) *Misingi ya Uhakiki wa Fasihi*. Nairobi: Nairobi University Press.
- Mwangi, E. (1997). *Coming to Terms with Satire*. Sunday Nation, May. Nairobi: Nation Media Group.
- Nash, W. (1985). *The Language of Humour, Style and Technique in Comic Discourse*. London: Longman Publishers.
- Ngugi, G. (1961). *Nimelogwa Nisiwe na Mpenzi*. Nairobi: East African Publishing House.
- Nigel, W. (1995). *The Post Modern Arts: An Introductory Reader*. London: Green Publishing Services.
- Njagi, A. (1998). *Sunday Nation 15th November*. Nairobi: Nation Media Group.
- O'Neill, J. (1995). *The Poverty of Post-Modernism*. London: Routledge.
- Parsons, T. (1954). *Essays in Sociological Theory*. New York: The Free Press.
- Peck J. & Coyle M. (1984) *Literary Terms and Criticism*. London: Macmillan Education Ltd.
- Reagan, R. (1984). *A finnish Satirical Poster* <http://www.nku.edu/satire>
- Robert, H (1990). *The Purpose and Method of Satire*: <http://www.virtualsalt.com>
- Ronald, P. (1971). *Modern Essays in Critism Satire*. New York: Prentice Hall.

- Ruganda, J. (1992). *Telling the Truth Laughingly. The Politics of Francis Imbuga's Drama*. Nairobi: East African Educational Publishers
- Soyinka W. (1974). *Masaibu ya Ndugu Jero*. (Kimetafsiriwa na A. S. Yahya) Nairobi: Oxford University Press.
- Sutherland, J. (1958). *English Satire*. Ibadan: Cambridge University Press
- Worcester, D. (1940). *The Art of Satire*. New York: Russel & Russel.